

Dick Laan moest een sprintje trekken voordat de hardlopers eraan kwamen stormen.

OLYMPISCHE SPELEN 1928: 'THE MOVIE'

Rixt Jonkman

'Voor het eerst te zien in een Nederlandse bioscoop': dat was de claim van het EYE Filmmuseum bij de vertoning op 21 augustus 2016 van de film gemaakt over de Olympische Spelen van 1928 in Amsterdam. Die middag werd een selectie van anderhalf uur – het origineel duurde drie uur – van de film vertoond in de grote zaal van EYE. De juist opnieuw gerestaureerde film werd van live commentaar voorzien door sporthistoricus Jurryt van de Vooren, die bij de opeenvolgende fragmenten precies wist te duiden waar de toeschouwers naar keken.

Maar is het echt zo dat dit belangrijke stuk Nederlandse sportgeschiedenis eerder nooit te zien is geweest in de bioscoop? In dit artikel een

reconstructie van het verhaal rond de film, gebaseerd op krantenartikelen, diverse archieven en boeken over de Amsterdamse Spelen.

Het idee om de Olympische Spelen naar Nederland te halen komt van F.W.C.H. 'Frits' baron Tuyll van Serooskerken. Vanaf 1898 is hij lid van het vier jaar eerder opgerichte Internationaal Olympisch Comité en vanaf 1911 begint hij met name zijn contacten met De Coubertin, voorzitter van het IOC, te intensiveren, met als doel om op afzienbare termijn de Spelen naar Nederland te halen. In 1912 wordt hij de eerste voorzitter van het Nederlands Olympisch Comité, dat aan de slag gaat met als concreet streven het binnenhalen van de Spelen van 1920. Maar die

Een groep IOC-leden op bezoek in Nederland. De langste van het gezelschap is Alphert baron Schimmelpenninck van der Oye, voorzitter van het NOC en van het Comité 1928. Rechts op de foto, naast Schimmelpenninck: burgemeester van Amsterdam Willem de Vlugt. Bron: privécollectie Ton Bijkerk.

gaan naar Antwerpen als kandidaat uit het land dat zo hevig had geleden onder de recente krijgshandelingen. Parijs is in 1924 gaststad als hommage aan Coubertin die dan aftreedt.

Vier jaar later is het dan wel zover; de contacten van de baron leveren Amsterdam de Spelen van 1928 op. Van Tuyl maakt deze gebeurtenis niet meer mee: hij overlijdt in 1924.¹ Het NOC stelt een speciaal Comité 1928 in, dat de organisatie van de spelen op zich neemt. Het bestaat uit twee bestuursleden van het NOC: Mr. A. baron Schimmelpenninck Van Der Oye (voorzitter) en Majoor P.W. Scharroo (vice-voorzitter). Verder zijn er: Kapt. G. Van Rossem (secretaris); P.W. Waller (penningmeester); A.Th.G. Coblijn, Jhr. Mr. E.C.U. Van Doorn, C.A.W. Hirschman, A.B. Van Holkema, Kolonel G.J. Maris en J. Warner (algemene leden).² Uiteindelijk blijkt kapitein Van Rossem de drijvende kracht.³

In de voorbereiding blijkt de financiering van de Spelen een hobbel te zijn van niet geringe omvang. Er wordt een rijkssubsidie aangevraagd, die na een verhit debat in de Tweede Kamer niet wordt toegekend, net als de meeste lokale subsidies. Alleen de provincie Noord-Holland en de stad Amsterdam werken mee. Daarop komen diverse particuliere partijen in actie: de sportbonden zamelen geld in bij hun leden en sportliefhebbers, en dagblad *De Telegraaf* start een grote campagne. Uiteindelijk wordt het merendeel van de financiering door particulieren bijeengebracht. De Spelen kunnen doorgaan.⁴

Ter promotie van de Olympiade wordt vanaf 1924 een blad uitgegeven: *De Olympiade*, dat over de vorderingen van de organisatie bericht. De uitgever ervan, Joh. Mulder uit Gouda, komen we later in dit verhaal nog tegen.

Eén van de plannen die bedacht wordt door het Comité om geld binnen te halen, is het verkopen aan de hoogste bieder van de rechten voor het maken van foto's en filmopnames tijdens de Spelen. Film en de moderne Olympische Spelen zijn ongeveer tegelijk ontstaan in de loop van de jaren negentig van de negentiende eeuw. Van de eerste edities bestaan geen opnamen: de eerste beelden zijn gemaakt tijdens de Spelen van 1908 in Londen. Daartoe is een exclusieve deal gesloten met Pathé voor opnames in het stadion. Bij de Spelen van Stockholm in 1912 wordt er wat uitgebreider gefilmd, ook weer door één partij. Ook in Antwerpen is

er sprake van een exclusieve deal, maar hier is veel protest tegen. De Spelen van 1924 in Parijs zijn de eerste waarbij er een lange film gemaakt wordt.⁵ De rechten hiervoor zijn al in 1922 (onderhands) verkocht aan een Frans consortium en er wordt veel geld mee opgehaald.⁶ Dit succes zal het Amsterdamse Comité 1928 tot voorbeeld hebben gediend. Het Comité vaardigt een Europese aanbesteding *avant la lettre* uit. Voor de foto's verwerft een Nederlands consortium onder leiding van film en fotobedrijf Polygoon de rechten,⁷ en voor de film wordt een bod gedaan door de gezamenlijke Nederlandse filmproducenten onder leiding van de Bioscoopbond. Dit bod wordt echter verworpen en dat leidt tot een conflict met verregaande gevolgen.

Conflict NBB en NOC

In het jaarrapport van 1927 van de Nederlandse Bioscoopbond (NBB) wordt een reconstructie gegeven van de inspanningen van de bond om tot een bod te komen.⁸ Op 11 juli 1927 krijgt de NBB het verzoek van diverse filmproductiemaatschappijen om met het NOC te praten over de filmrechten. Op 14 september 1927 is er een overleg tussen vertegenwoordigers van de NBB, het NOC en het Comité 1928. De NBB vraagt het Comité een voorkeur uit te spreken voor de Nederlandse filmindustrie en informeert naar de bereidheid tot een deal met foto- en filmrechten in één pakket. Het antwoord op beide vragen is negatief: het staat de NBB vrij om een bod te plaatsen, maar het Comité wil zo veel mogelijk geld verdienen en geen toezeggingen doen aan de Nederlandse filmindustrie.

Op 18 januari 1928 verschijnt in de krant het bericht dat de filmrechten verkocht zijn aan het speciaal daarvoor opgerichte Olympia Film A.G.,⁹ een Duits-Zwitsers-Amerikaans consortium dat ook de filmrechten had voor de Winterspelen in St. Moritz. Op 23 april wordt gemeld dat het contact met dit bedrijf tot niets heeft geleid,¹⁰ maar dat betekent niet dat de Nederlandsche Bioscoop Bond nu een kans wordt gegund. Dan slaat de vlam echt in de pan. De NBB roept onder haar leden een algehele boycot af over de Olympische Spelen, vanaf 15 mei 1928.¹¹ Een algehele boycot: dat betekent nogal wat. Geen enkele Nederlandse producent mag opnamen maken

1 Arnoldussen, Paul. *Amsterdam 1928. Het verhaal van de IXe Olympiade*. Amsterdam: Rap, 1994.

2 Nederlands Olympisch Comité (samenst.). *Officiële gids voor de Olympische Spelen ter viering van de IXe Olympiade, Amsterdam 1928*. Amsterdam: Holdert & Co. en A. de la Mar Azn. [ca. 1928].

3 Arnoldussen, *Amsterdam 1928*, 36.

4 Ibidem, 19-34.

5 McKernan, Luke. *Let the games begin*. Online op: <https://thebioscope.net/2012/06/27/let-the-games-begin/>

6 *Limburgs Dagblad* (19 juli 1924).

7 *Rotterdamsch Nieuwsblad* (23 april 1929).

8 *NBB jaarverslag 1927*, uitgegeven 26 maart 1928. In: Amsterdam: EYE, NBB-Archief.

9 *Het Vaderland* (18 januari 1928).

10 *Rotterdamsch Nieuwsblad* (23 april 1929).

11 Brief geschreven door de NBB op 15 mei 1928. In: Amsterdam: EYE, NBB-Archief.

Filmer van LUCE op weg naar zijn filmlocatie in het Olympisch Stadion. Zijn apparatuur wordt gedragen door een behulpzame padvinder. Bron: privécollectie Ton Bijkerk.

van ook maar iets dat met de Spelen in verband kan worden gebracht. Dit geldt bijvoorbeeld voor de aankomst van atleten, maar ook voor excursies die ze in hun vrije tijd maken. De distributeurs mogen geen materiaal verspreiden, ze moeten de items over de spelen in de buitenlandse journaals die in Nederland vertoond worden, eruit knippen. De bioscopen mogen geen beelden van de Spelen vertonen. Het wordt alle leden verboden om zaken te doen met personen of organisaties die iets te maken hebben met de Spelen.¹² Bij een overtreding wordt degene zelf in de ban gedaan, wat inhoudt dat de andere leden geen zaken meer mogen doen met de getroffene. En dat in een tijd waarin iedereen die werkzaam is in welk onderdeel van de filmbranch dan ook, zoals producenten, distributeurs en vertoners, verplicht aangesloten is bij de Bioscoopbond.

LUCE uit Italië

Op 26 mei 1928 wordt bekend dat de filmrechten voor de Spelen verkocht zijn aan LUCE, een filmproducent uit Italië. Merkwaardig genoeg lijken de voorwaarden voor deze concessie als twee druppels water op die van de NBB: de Italianen zijn bereid de film te financieren en een deel van de winst af te staan aan het NOC. Tegelijkertijd meldt het NOC, al of

De bioscopen mogen geen beelden van de Spelen vertonen.

niet naar waarheid, dat een voorstel van de NBB hen nooit heeft bereikt.¹³

Als de NBB LUCE onder de boycot schaart, ontstaat bijna een diplomatiek conflict tussen Nederland en Italië. Het (voluit) 'Istituto Nazionale Luce' krijgt in Italië krachtige regeringssteun als onderdeel van Mussolini's poging de Italiaanse filmindustrie aanzien te geven, en de Universum Film A.G. (UFA), de grootste Duitse filmstudio, investeert er fors in.¹⁴ Il Duce dreigt zelfs met een tegenboycot van de import van Nederlandse goederen in Italië, maar – gelukkig – de kou verdwijnt uit de lucht als een door het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken georganiseerde ontmoeting tussen LUCE en de NBB een compromis oplevert. De NBB krijgt de exclusieve distributierechten van de film voor Nederland en Nederlands-Indië en LUCE krijgt technische ondersteuning van leden van de NBB: vier Nederlandse cameramannen mogen in het stadion filmen. De NBB heeft nog wel een voorwaarde: de overeenkomst moet worden bevestigd door het NOC. Maar wat gebeurt er? Het NOC weigert. De diplomatieke crisis is dus opgelost, maar de patstelling blijft gehandhaafd.¹⁵ De Nederlandse filmindustrie houdt zich aan de boycot en maakt noch vertoont opnames van de Spelen. De boycot bestaat zelfs nog als de NBB in 1992 ophoudt te bestaan.

Van het filmen door de Italianen in Amsterdam bestaan foto's en er zijn zelfs bewegende beelden van hun filmactiviteiten. Dick Laan, vooral bekend van zijn *Pinkeltje*-boeken, maar ook een enthousiast amateurfilmer en in Amsterdam op verzoek van het NOC een tussenpersoon tussen Nederlanders en de Italianen, vertelt daar in zijn autobiografie uit 1964 een paar anekdotes over.¹⁶ Zo zijn de Italianen aanvankelijk vooral geïnteresseerd in het filmen van landgenoten. Ook staat er ineens tijdens een hardloophwedstrijd een operator met een grote camera midden op de sintelbaan. Dick Laan moet dan zelf een sprintje trekken en de operator en camera van de baan halen, voordat de hardlopers eraan komen stormen.

¹³ *Algemeen Handelsblad* (1 juni 1928).

¹⁴ *Algemeen Handelsblad* (27 juni 1928).

¹⁵ *Het Vaderland* (22 juni 1928); *Nieuwsblad van het Noorden* (11 juli 1928); *De Indische Courant* (23 juli 1928).

¹⁶ Laan, Dick. *Dick Laan over film. Herinneringen en belevenissen van een oud-filmer*. Haarlem: focus, 1964, 94-95.

¹² Ibidem.

De Italiaanse filmaatschappij LUCE aan het werk tijdens de OS 1928, onder het toezicht van enige NOC-officials. Bron: Spaarnestad Photo/fotograaf onbekend.

Film voor Nederland

LUCE produceert in Italië een film van het geschoten materiaal, en die wordt in Berlijn bij partner UFA omgevormd tot een Duitse versie. In 1929 wordt daarvan in Berlijn weer een Nederlandse versie gemaakt door de Amsterdammer Jules Perel. Het is niet duidelijk hoe Perel bij deze film betrokken is geraakt of met welk doel er een specifiek Nederlandse versie van wordt gemaakt. Perel is niet iemand die verder veel met film te maken heeft tijdens zijn carrière. Hij is wel erg bedreven in het opzetten van mediaprojecten. Zo is hij bekend geworden door het opzetten van het glossy modemagazine *Elegance* in 1937. En hij is geïnteresseerd in sport¹⁷: in de jaren dertig begint hij een aantal sporttijdschriften en organiseert hij bokswedstrijden¹⁸ en tussen 1947 en 1958 is hij voorzitter van de Nederlandse Krachtsportbond.¹⁹

De muziek bij de geluidloze film – geluidsfilm werd precies rond deze tijd geïntroduceerd in de cinema – wordt geschreven door Max Tak²⁰, een van de belangrijkste componisten van filmmuziek in Neder-

land. Hij is van 1921 tot 1940 in dienst als componist en orkestleider bij de bioscoop Tuschinski in Amsterdam.²¹ Helaas is zijn compositie tot op heden niet teruggevonden.²² De film wordt gedistribueerd door Joh. Mulder uit Gouda, opmerkelijk genoeg een drukkerij en geen filmdistributeur, wat als voordeel heeft dat hij dus niet getroffen is door de boycot van de NBB. Mogelijk verkrijgt hij de rechten, omdat hij de drukker is geweest van het blad *Olympiade*, uitgegeven door de NOC tussen 1925 tot 1928, met als doel het promoten van de Olympische Spelen 1928 in Nederland.²³ In 1930 verkoopt Mulder de rechten aan K. Weening uit Uithuizen in Groningen. In een brief aan de filmkeuringscommissie schrijft hij dat hij de rechten verkocht heeft, omdat het te lastig is de film te exploiteren.²⁴

De NBB heeft de ban op de film nooit opgeheven. Maar zelfs met deze ban is de film te zien geweest in Nederland, zij het nooit in reguliere bioscopen. Wel wordt de film vertoond in concertzalen, theaters,

17 Database Joods Historisch Woordenboek. Online op: <http://www.jodeninnederland.nl/id/P-7266>.

18 *Algemeen Handelsblad* (1 september 1933).

19 *Limburgs Dagblad* (7 december 1962).

20 *Het Vaderland* (23 maart 1929).

21 Gelder, Henk van. 'Tak, Marcus (1891-1967)'. In: *Biografisch Woordenboek van Nederland*. Online op: <http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn6/tak>.

22 Niet te vinden in de catalogus van het voormalig Theaterinstituut (<http://catalogus.tin.nl>) en in de bladmuziekcollectie van EYE Filmmuseum.

23 Arnoldussen, *Amsterdam 1928*, 101.

24 Nationaal Archief in Den Haag (NA), Centrale Commissie voor de Filmkeuring, 1928-1977, nummer toegang 2.04.60, inv. nr. 521, dossier 07015.

feestzalen, bij sportevenementen en in de openlucht, aangezien deze locaties niet geraakt worden door de opgelegde sancties van de NBB.

Een 'Comité van Aanbeveling van de Olympische Film' moet de film promoten. Dit bonte gezelschap bestaat uit hooggeplaatste mensen uit de culturele, gouvernementele en industriële wereld. De voorzitter is zijne excellentie dr. J. Th. Visser, oud-minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Verder zijn er jonkheer mr. Constant Feith, secretaris-generaal op het departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en oud-voetbalinternational, zijn broer Jonkheer Jan Feith, oud-sporter en letterkundige, ir. Anthony Fokker, directeur van de Billiton mijnbouwmaatschappij, Doe Hans, voorzitter van De Nederlandse Journalistenkring en Rotterdamse Sparta-man, J.E.F. de Kok, directeur van de Bataafsche Petroleum Maatschappij en W.J.M. Linden, reserve-majoor bij de infanterie.²⁵ Dit Comité organiseert vertoningen en prijst de film overal aan.

Ook dit clubje hoogwaardigheidsbekleders lukt het niet om de ban van de bioscoopbond op te heffen. Van de vertoningen (of reeksen van vertoningen) van de 1928-film in Nederland zijn er in de kranten maar dertien te vinden.

Nederlandse vertoningen

De première van de Nederlandse film van Amsterdam 1928 vindt plaats op vrijdag 22 maart 1929 in Gebouw Excelsior in Den Haag.²⁶ Het is een besloten voorstelling, georganiseerd door het Comité van Aanbeveling. Veel belangrijke mensen uit de sportwereld zijn aanwezig, evenals Prins Hendrik, de echtgenoot van koningin Wilhelmina. De vertoonde film is bijna 4000 meter lang, voor zover bekend ongeveer eenderde van het materiaal dat LUCE heeft geschoten. In de recensies in de kranten wordt de dag erna gemeld dat men de film 'technisch slecht, maar de moeite waard' vindt, en er zitten veel spelfouten in de tussentitels.

De eerste publieke vertoning is op dinsdag 30 april 1929 in Odeon in de Gouvernestraat in Rotterdam:²⁷ geen bioscoop, maar een feestzaal. Verschillende atleten, onder wie Bep van Klaveren en zwemster Marie Baron, zijn aanwezig en worden in één moeite door gehuldigd. De film wordt daar ook op 1 en 2 mei vertoond, en keert vervolgens terug naar Excelsior in Den Haag voor vier openbare vertoningen op

16, 17 en 18 mei.²⁸ In Maastricht kan de film op vrijdag 21 en zaterdag 22 juni 1929 worden bekeken in het gebouw van de bekende Mastreechter Staar.²⁹ Soms zijn vertoningen onderdeel van sportmanifestaties, zoals op 18 en 19 juni bij leger-atletiekwedstrijden in Venlo³⁰, op 11 of 12 april 1931 bij gymnastiekfeesten in Den Bosch³¹, op 13 mei 1931 tijdens een Sportweek in Amsterdam³² en op 20 februari 1932 tijdens een bijeenkomst van de Noordelijke Athletiekbond in Winschoten.³³ Een paar keer dreigt de NBB met een boycot, en soms voeren ze hun dreigement uit. De bioscoop Concordia in Bussum wil de film in augustus 1929 vertonen, maar wordt op de vingers getikt door de NBB. Van schrik cancelt de directeur de vertoning.³⁴ Van 23 tot 28 September 1929 draait de film in de theaterzaal van het Koloniaal Instituut in Amsterdam.³⁵ De zaal wordt gestraft met een boycot die van 24 september 1929 tot 18 juni 1930 loopt.³⁶ Omdat het Koloniaal Instituut vaker filmvoorstellingen organiseert, heeft de boycot echt financiële consequenties.

De Italianen waren vooral geïnteresseerd in het filmen van landgenoten.

Op 13, 14 en 15 oktober 1929 staat de film in theater Harmonie in Groningen geprogrammeerd³⁷, maar de eigenaren van het theater trekken hun medewerking in na een dreigement van de NBB; de organisatoren van de vertoningssessie vinden alsnog een plek in 'Huize Maas'. Tussen 6 en 15 januari 1930 draait de film in het Union Theater aan de Heiligeweg in Amsterdam³⁸, een bioscoop die eind januari de deuren zal sluiten, zodat de door de NBB onmiddellijk uitgevaardigde boycot geen enkel effect heeft.³⁹ De eerste voorstellingen die door de nieuwe distri-

²⁵ *Algemeen Handelsblad* (23 maart 1929).

²⁶ *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (20 maart 1929); *Algemeen Handelsblad* (23 maart 1929); *Het Vaderland* (23 maart 1929); *De Tijd* (25 maart 1929).

²⁷ *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (22 april 1929); *De Tijd* (24 april 1929); *Het Vaderland* (25 april 1929); *Algemeen Handelsblad* (1 mei 1929); *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (1 en 2 mei 1929).

²⁸ *Het Vaderland* (16 mei 1929).

²⁹ *Limburger Koerier* (20 en 24 juni 1929).

³⁰ *Limburger Koerier* (14 en 15 juni 1929).

³¹ *Nieuwe Venlosche Courant* (3 maart 1931).

³² *Het Vaderland* (13 mei 1931).

³³ *Nieuwsblad van het Noorden* (30 januari 1932).

³⁴ *Het Vaderland* (5 augustus 1929).

³⁵ *De Tijd* (7 september 1929); *Het Centrum* (10 september 1929); *Algemeen Handelsblad* (17 en 24 september 1929); *De Tijd* (24 september 1929); *Leeuwarder Nieuwsblad* (26 september 1929).

³⁶ Begin van de boycot: brief geschreven door de NBB, gedateerd 24 September 1929, te vinden in het NBB-archief bij EYE. Einde van de boycot: brief geschreven door de NBB gedateerd 18 juni 1930, te vinden in het NBB-archief bij EYE.

³⁷ *Nieuwsblad van het Noorden* (20 september 1929; 2, 4, 10 en 11 oktober 1929).

³⁸ *De Tijd* (2 januari 1930); *Algemeen Handelsblad* (6 januari 1930).

³⁹ Brief geschreven door de NBB, gedateerd 30 december 1929, te vinden in het NBB-archief bij EYE.

LUCE-filmer aan het werk. Bron: privécollectie Ton Bijkerk.

buteur K. Weening worden georganiseerd, zijn buitenvoorstellingen in Groningen, tussen 25 juli en 4 augustus 1930,⁴⁰ en van 15 augustus tot 20 augustus in de eigen Cinema Flora.⁴¹ Weening heeft toch al een boycot aan zijn broek, dus hij is van de verdere dreigementen van de NBB waarschijnlijk niet onder de indruk.

De film wordt ook in toenmalig Nederlands-Indië vertoond, en de eerste publieke voorstelling is zelfs eerder dan die in Nederland, namelijk in vijf delen tussen 5 maart en 2 april 1929 in het Roxy-theater in Batavia. In totaal zijn vijf verschillende vertoningen gevonden in drie verschillende steden: in Batavia, Soerabaja en Malang. Aangezien veel vertoningen in Nederland en Nederlands-Indië zeer dicht bij elkaar liggen, is het zeer waarschijnlijk dat op de verschillende locaties één kopie rouleert.⁴²

Overlevering van de film

Gelukkig zijn er ook in de eerste helft van de twintigste eeuw al mensen die het belang ervan inzien om filmmateriaal te bewaren. Het Nederlands Centraal Filmarchief – speciaal daarvoor opgericht in 1919 – koopt in april 1932 een print van de film van de oorspronkelijke distributeur, Joh. Mulder.⁴³ Kennelijk

heeft Mulder nog een print liggen, want hij heeft er in 1932 ook al een aan K. Weening verkocht, samen met de rechten. Die print is voorsnog verdwenen. Het Nederlands Centraal Filmarchief wordt in 1933 opgeheven en de collectie gaat over naar het Rijks Historisch Filmarchief, dat zelf onderdeel wordt van het Staatsarchief.⁴⁴ Na 1945 wordt de filmcollectie van het Rijks Historisch Filmarchief verdeeld over de voorgangers van Beeld en Geluid en EYE Filmmuseum.

Vreemd genoeg belandt één akte van deze kopie bij het Filmmuseum en de rest in het archief van de Rijksvoorlichtingsdienst. In de jaren zestig wordt er, om de film veilig te stellen, een duplicaat gemaakt van de complete film. In 2012 verzorgt het IOC een grondige restauratie van de film in het kader van een project waarbij alle films die ooit van de Spelen gemaakt zijn, worden geconserveerd. Zowel de Italiaanse versie als de Nederlandse ondergaan hierbij een restauratie. Delen van deze gerestaureerde editie worden in augustus 2016 vertoond bij EYE. Dit is dus, voor zover na te gaan, voor het eerst in een officiële bioscoop.

En de sanctie van de Nederlandse Bioscoopbond? Die is nooit opgeheven, maar de bond zelf wel in 1992, dus een boycot hoeft EYE niet meer te vrezen.

40 *Nieuwsblad van het Noorden* (22 juli 1930).

41 *Nieuwsblad van het Noorden* (13 augustus 1931).

42 *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* (4 en 5 maart 1929; 3 en 8 oktober 1929); *De Indische courant* (12, 16 en 29 april 1930; 1 mei 1930).

43 *Het Vaderland* (6 april 1932). Meer informatie is te vinden in het archief van Het Nederlands Centraal Filmarchief, bewaard in NA, nummer toegang 2.19.006. Een duplicaat hiervan is te vinden bij EYE filminstituut, archiefnummer 11.

44 *Het Vaderland* (5 september 1933).